

ΘΕΜΑΤΑ Λογοτεχνίας

ΤΕΤΡΑΜΗΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ,
ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Διευθυντής: ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Μικρό αφιέρωμα στον Ορέστη Αλεξάκη

ΤΕΥΧΟΣ 53

2014

Μια έκδοση Γκοβόστη

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΟΡΕΣΤΗ ΑΛΕΞΑΚΗ

(ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΜΙΑ ΜΙΣΕΡΗ ΕΠΟΧΗ)

Γιώργος Αράγης

Ο Ορέστης Αλεξάκης ανήκει στη δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά και είναι δόκιμο μέλος της. Μέχρι τώρα έχει εκδόσει εννιά ποιητικές συλλογές και μια επιτομή (Υπήρξε, Απόστροφος, Κέρκυρα 1999), με «επιλεγμένα ποιήματα» από τα προηγούμενα βιβλία και την ανέκδοτη τότε συλλογή *Ο απόπλους*).

Στην πρώτη συλλογή του (*Η Περσεφόνη των γυρισμών*, Δωδέκατη ώρα 1974) και στη δεύτερη (*Οι κόνδορες και το αντιπρανές*, Πόρφυρας 1982), προέχει η λυρική πλησμονή του λόγου του.

Φανερώθηκες στη νύχτα μου μ' όλα τα φώτα σου
Τίναξες στο σκοτάδι μου τ' άσπρα σου κρίνα
Μου έδωσες φως και υπόσταση, τόπο και χρόνο
Σου χρωστώ που αναδύθηκα μέσα στα πράγματα
Από το ποίημα «Φανέρωση»,
Η Περσεφόνη των γυρισμών

Υπάρχει εδώ μια λυρική μέθη όπου τα λόγια περισσεύουν και το βίωμα υστερεί. Όμως το ουσιαστικό γεγονός είναι ότι το ποιητικό εγώ αντικρίζει αρκετά θετικά το φαινόμενο της ζωής.

Τώρα που βλέπω τη μορφή σου στη φεγγοβολή της
ανατρέχω στις επίγειες αστροφεγγιές μας
Σ' αυτό το ρίγος από λίμνες κι αθέατα δάση
Σ' αυτό το φέγγος από αναπόληση και γυρισμό
Από το ποίημα «Μαρία των άστρων»,
Οι κόνδορες και το αντιπρανές

Από την τρίτη συλλογή ωστόσο (*Η λάμψη*, Κείμενα 1983), κάτι αρχίζει να αλλάζει, σαν να μην είναι τόσο λαμπερά τα χρώματα του γύρω κόσμου. Σαν να πέφτουν ανησυχαστικές σκιές πάνω στο οικείο περιβάλλον.

Ακούς βαριούς βηματισμούς πάνω στο χιόνι;

Οι σύντροφοι είναι
που επιστρέφουν
από το παγωμένο μέλλον
«Επισκέπτες»

Στο επόμενο βιβλίο (*Βυθός*, Αστρολάβος/Ευθύνη 1985) τα σημάδια μιας ανήσυχης αίσθησης του κόσμου αρχίζουν να πυκνώνουν. Το ποιητικό εγώ πιάνει μηνύματα από ένα δυσοίωνα παρελθόν, αλλά και μέλλον. Σαν να βγαίνει από ένα κακό όνειρο. Κι ακριβώς αυτό είναι που συμβαίνει: αυτά που διαβάζουμε ξετυλίγουν μπροστά στα μάτια μας την εμπειρία ενός κακού όνειρου.

Νιώθω θρυμματισμένος

ελλιπής

με διαπερνά σα ρίγος η υποψία
πως κάποτε
πληρέστερος υπήρξα
πληρέστερος
στο ιδανικό μου αρχέτυπο

Σε ποιους καιρούς λοιπόν έχω φθαρεί;

Σε ποιους καθρέφτες

αλλοιώθηκε η μορφή μου;

Πώς του εαυτού μου το

κακέτυπο έγινα;

Από το ποίημα «Νιώθω θρυμματισμένος»

Στη συλλογή *Ο ληξίαρχος* (Αστρολάβος/Ευθύνη, 1989) έχουμε την ακόλουθη αφιέρωση:

Στους νεκρούς που ασυγχώρητα σωπαίνουν

Στους φίλους που και πάλι αργοπορούν

Στους μάταιους οδοιπόρους

που επιμένουν.

Σε όλα σχεδόν τα ποιήματα μας μιλάει κάποιος που έχει ζήσει μια δεύτερη ζωή. Μια ζωή σ' έναν ανοίκειο κόσμο, όπου προέχει η στέρηση, η ερημιά και το ερειπωμένο τοπίο. Εντύπωση κάνει η επιμονή της μνήμης του να παρουσιάζει εικόνες από ένα άλλο παρελθόν, σαν κάποιος που γύρισε από τον Άδη ή περίπου. Πάντως όχι από ό,τι συμβαίνει τώρα, ή συνέβαινε χτες, στην

τρέχουσα καθημερινότητα. Πρόκειται για μια μεταφορά, όπου το παρόν σκιαγραφείται σαν εφιαλτικό παρελθόν, σαν αναμνήσεις κάποιου που περιπλανήθηκε σ' ένα αλλού. Το άτομο συνειδητοποιεί καταστάσεις που ξεπερνούν τη δύναμή του, το αιφνιδιάζουν και το παγιδεύουν.

Πώς βρέθηκα λοιπόν ανεβασμένος
πάνω σε τούτο το
κώδωνοστάσι;
Νύχτα κι αγέρας σκοτεινός φυσάει
κι όπως βαριά στενάζουν οι καμπάνες
με διαπερνά το ρίγος της αβύσσου

Κατρακυλά στη σιδερένια σκάλα
Κι αν όμως είν' η θύρα κλειδωμένη;
Κι αν ίσως δεν μπορώ να ξεκλειδώσω;

Νιώθω νερά στα πόδια μου
κοάζουν
τριγύρω μου βατράχια
με φωτίζει
ξάφνου ο θαμπός φανός του νεωκόρου
που σκύβει από ψηλά και μου φωνάζει

Ανέβα πάλι απάνω χριστιανέ μου
τι θέλεις τέτοιαν ώρα στο πηγάδι
θα σε τραβήξουν κάτω τα τελώνια

Κι απορημένος κάνει το σταυρό του

Ακόμα ένα δείγμα από τον *Ληξίαρχο*:

Στις σκοτεινές γωνιές
των πανδοχείων
ο απόμαχος σκιαμαχεί·
κλείνει τα μάτια και ξυπνά στο παρελθόν του
σχεδόν πετά σχεδόν
υπνοβατεί
στις στέγες μιας χαμένης πολιτείας
Ρίχνει το βλέμμα στους
βυθούς

της μνήμης
θυμάται τους τριγμούς
των ναυαγίων

Από το ποίημα «Ο θλιβερός επίλογος των απομάχων»

Στη συλλογή, *Ο απόπλους*, συνεχίζεται και βαθαίνει το χάσμα ανάμεσα στον κόσμο της ποιητικής μεταφοράς και στην ιστορική πραγματικότητα τού παρόντος. Το χάσμα όμως αυτό δεν είναι παρά χάσμα τεχνικό. Με την έννοια ότι το ποιητικό υποκείμενο, αφού ανιχνεύσει ενορατικά τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της ιστορικής πραγματικότητας, τα ανάγει μετά σε συμβολικές μορφές. Τα συναισθήματα συνεπώς, τα οποία του προκαλεί η ιστορική πραγματικότητα, τα δηλώνει με αυτόν τον ισοδύνατο συμβολικό τρόπο. Έτσι η ζοφερή ιστορική πραγματικότητα παίρνει τη μορφή επιφατικών πεπραγμένων. Το ποιητικό εγώ μοιάζει να μετράει τα ευρήματα από κάτι κακό που έχει συμβεί και που αφορά τη ζωή του. Τα ευρήματα αυτά δεν έχουν καθόλου τη μορφή της ιστορικής πραγματικότητας, αλλά τη μορφή που βγαίνει από τα δικά του συναισθήματα και τους στοχασμούς του. Μια μορφή που μεταμορφώνει την ιστορική πραγματικότητα σε κάτι πολύ διαφορετικό, αλλά που αυτό αντιστοιχεί στην ψυχική κατάσταση του ποιητή. Μοιάζει σαν να βρίσκεται στην ερημιά μιας περιοχής μετά από θανατηφόρο λοιμό. Για να γίνω σαφέστερος θα φέρω σαν παράδειγμα τον Πύργο του Φ, Κάφκα. Ότι συμβαίνει στο μυθιστόρημα αυτό δεν είναι ορισμένη ιστορική πραγματικότητα, αλλά το ακριβές μεταφορικό αντίστοιχό της. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην περίπτωση της ποίησης που αναφέρομαι. Και για του λόγου το αληθές παραθέτω δυο ποιήματα από το παραπάνω βιβλίο του Αλεξάκη.

Ήταν το σπίτι σκοτεινό κι η θύρα
μισάνυχτη και μπήκα σα να μ' είχε
φωνάξει κάποιος από το βάθος όμως
κανείς δεν ήταν μόνον άδειοι τοίχοι
σοβάδες γκρεμισμένοι και σπασμένα
των προκτητόρων έπιπλα και σκόνη
που γέμιζε το στόμα και το στήθος
κι έψαχνα ψηλαφώντας στο σκοτάδι
χωρίς να ξέρω τι κι αναζητούσα
κάποιον που δεν εγνώριζα και μόνον
όταν και πάλι βρέθηκα στου δρόμου
την καταχνιά και τα λιωμένα φώτα
σα να 'χα από ένα λήθαργο επιστρέψει
και μέτρησα τα χρόνια
κι είδα πως είχα χάσει τη ζωή μου
«Το συμβάν»

Θα ήθελα να παρατηρήσω πως, από θεματική άποψη, το ποίημα αυτό, δεν παρουσιάζει κενά. Λέει μια «ιστορία» με αρχή, μέση και τέλος. Μολαταύτα δεν μας φαίνεται σαν μια ρεαλιστική εξιστόρηση γεγονότων. Αντίθετα μας φαίνεται κάπως παράξενο. Φυσικά, γιατί ολόκληρο δεν είναι παρά μια μεταφορά της πραγματικότητας σ' ένα ισοδύναμο υποκειμενικών αισθημάτων. Έτσι νιώθει ο ποιητής απέναντι στην ιστορική πραγματικότητα που έζησε, έτσι εκφράζεται.

Το άλλο ποίημα.

Δεν ξεχνώ το πανδοχείο εκείνο
Τον ξενοδόχο που χαμογελούσε
με το ένα μάτι πάντοτε κλεισμένο
σα να 'χε βρει του αινίγματος τη λύση
Την καμαριέρα με το μαύρο δόντι
που διέσχιζε τους έρημους διαδρόμους
κρατώντας πάντα μια σβησμένη λάμπα
λες κι είχε κάτι να μας φανερώσει
το θάλαμο τα δώδεκα κρεβάτια
– γύρω τις βαλίτσες
μπόγοι
πατερίτσες
κι η μυρωδιά παντού του σάπιου χόρτου–
Ν' ακούγεται βροχή να κάνει κρύο
να χώνεσαι στα βρώμικα σεντόνια
να βγάζει ο διπλανός το πρόσωπό του
μέσ' από τις κουβέρτες και να λέει
Καλά να σκεπαστείς να μη κρυώσεις
νύχτα να καβατζάρουμε το κάστρο
μπάζει φαρμάκι από τις χαραμάδες
«Ξενοδοχείον ο Απόπλους»

Στις δυο τελευταίες συλλογές του ο Αλεξάκης, ακολουθεί την ίδια ρότα, πάντα όμως με ερευνητικό πνεύμα, αναζητώντας νέες πτυχές της ποιητικής του ενδοχώρας. Έχουμε επίσης την ωριμότητα που συνεπάγεται η κεκτημένη πείρα από το δούλεμα του λόγου μια ζωή. Αλλά και κάτι διαφορετικό, ένα μόλις αχνό χαμόγελο, θυμοσοφικό ή και κάπως οικείο. Το βλέπουμε αυτό το χαμόγελο και σε άλλους συνομήλικούς του ποιητές. Ίσως κοντά στο κλείσιμο του κύκλου της ζωής να αισθάνονται πως, μολαταύτα, αξίζει ένα τέτοιο χαμόγελο η ζωή. Βέβαια να μην ξεχνούμε πως ένα αχνό χαμόγελο δεν ξεγράφει τον καταθλιπτικό χαρακτήρα του ποιητικού σύμπαντος, που έχει τεχνουργήσει ο Αλεξάκης. Προτού να προχωρήσω, ας δούμε δύο δείγματα

από τα δυο τελευταία του βιβλία. Πρώτα από τη συλλογή, *Μου γνέφουν*, κι ύστερα από την, *Ο θίασος στην εξέδρα*.

Κάποιος μες στον ύπνο με φωνάζει
Και ξυπνώ σε λάθος εποχή
Με βαραίνει αγιάτρευτη ενοχή
Νυχτωμένο σπίτι με στεγάζει
Έπιπλα-σκιές με συντροφεύουν
Σκυθρωποί καθρέφτες-θυρωροί
Στους διαδρόμους κέρινοι φρουροί
Των νεκρών την είσοδο υποπτεύουν

Δεν θυμάμαι κι ούτε περιμένω
Ζω σ' ένα φαιόχρωμο κενό
Σαν απ' το παρόν μου να περνά
Σ' έναν άλλο χρόνο-πετρωμένο

Μόνο σαν γυρνά στο προσκεφάλι
Το παιδί απ' το μέλλον με κοιτά
Δακρυσμένο πάλι και ρωτά
Ποιος από το πηγάδι θα το βγάλει
«Το παιδί», *Μου γνέφουν*.

Την τρίτη μέρα ξυλιασμένοι από το κρύο
βρήκαμε κάποιο
χάνι κι απαγγιάσαμε. Δέσαμε τα άλογα στο στάβλο, τα ταΐσα-
με και μαζευτήκαμε τριγύρω στη φωτιά. Μας έφεραν ζεστό
ζωμό, κρέας στα κάρβουνα ψημένο και κόκκινο κρασί λιαστό.
Κορίτσια μέσα σε καπνούς και οχλή του ονείρου χτυπούσαν
ντέφια και χορεύαν ξέφρενα. Φάγαμε κι ήπιαμε κι απέ μας
πήρε ο ύπνος εκεί στην ίδια θέση που καθόμαστε.
Του εικοστού αιώνας λήγοντας ξυπνήσαμε.

Απόβλητοι όλων των παραμυθιών.

Στα χιόνια πάλι.

«Την τρίτη μέρα ξυλιασμένοι από το κρύο», *Ο θίασος στην εξέδρα*.

Η ποίηση του Αλεξάκη δεν είναι εύκολη. Όχι γιατί δεν είναι σαφής και συ-
γκεκριμένη για ό,τι λέει, αλλά γιατί βασίζεται σε μια ματάθεση των δεδομέ-
νων. Ο ποιητής, αντί να εκφράσει απευθείας την απογοήτευση, την πίκρα

και την οργή για την εποχή που μεγάλωσε, δίνει στοιχεία από έναν καθημαγμένο κόσμο. Με τρόπο μάλιστα τόσο διαφορετικό από την απευθείας περιγραφή της εποχής, ώστε να δυσκολεύεται ο αναγνώστης να κάνει αμέσως τον συσχετισμό. Όταν, ωστόσο, ένας ποιητής μιλάει τόσο αρνητικά, κάτι συμβαίνει. Οι ποιητές δεν ψεύδονται, ούτε ασχολούνται με εξωκοσμικά φαινόμενα. Αντικείμενό τους είναι ο κόσμος μας, όπως τον βλέπουν και τον ζουν συναισθηματικά και στοχαστικά. Το πώς τον εκφράζουν είναι ζήτημα κράσης και παιδείας. Την αρνητική στάση του Αλεξάκη απέναντι στην εποχή του θα τη συναντήσουμε στο σύνολο των συνομηλίκων του ποιητών. Όχι βέβαια με τον ίδιο εκφραστικό τρόπο. Σ' αυτόν τον τομέα ο καθένας ακολουθεί τη δική του τεχνοτροπία. Κι ο Αλεξάκης άσκησε την εκφραστική ευρηματικότητά του με τον ρηξικέλευθο τρόπο που προανάφερα.

Ποια είναι, λοιπόν, αυτή η εποχή, που στάθηκε τόσο μισητή για τους δευτερομεταπολεμικούς ποιητές; Είναι η εποχή που καλύπτει την περίοδο από τη γέννησή τους ως τα τριάντα-τριανταπέντε χρόνια τους. Κατά μέσο όρο, δηλαδή, από 1935 μέχρι το 1965-1970. Μια εποχή που, για πολλούς λόγους, στάθηκε ολέθρια για τη χώρα μας: δικτατορία του Μεταξά, πόλεμος, κατοχή, εμφύλιος, ιδεολογικός διχασμός, ψυχροπολεμική περίοδος, νέα δικτατορία. εποχή την οποία πλήρωσε ακριβά κι εξακολουθεί να την πληρώνει ο τόπος μας.

Όμως η δευτερομεταπολεμική γενιά έχει ιδιαίτερους λόγους να είναι οργισμένη μ' αυτή την ιστορική περίοδο. Γιατί η γενιά αυτή πήρε συνείδηση του κόσμου και αντρώθηκε μέσα σ' αυτά τα δίσεχτα χρόνια. Όπου, ανάμεσα σ' άλλα, είχαμε παντοειδή στέρηση υλικών και πνευματικών αγαθών. Το κύριο όμως ήταν ότι αισθάνθηκε απόπαιδο της ιστορίας. Όλα είχαν γίνει χωρίς τη συμμετοχή της και χωρίς να υπολογίζεται η παρουσία της. Όλα ήταν ήδη τελειωμένα για τον δικό της κλήρο, όλα λειψά και τελεσιδικα. Γι' αυτή τη γενιά δεν έμενε άλλο παρά να ζήσει παθητικά και χωρίς κανένα ιστορικό ρόλο. Είναι η λεγόμενη «χαμένη γενιά». Βέβαια αργότερα οι συνθήκες άλλαξαν, οι πληγές κάπως επουλώθηκαν, ο διχασμός αμβλύθηκε, η ελευθερία αποκαταστάθηκε, οι υλικές και οι πνευματικές στερήσεις ξεπεράστηκαν. Το ζήτημα όμως είναι πως οι γενιές σφραγίζονται από τα κρίσιμα χρόνια που διαμορφώνεται η φυσιογνωμία τους.

Μέσα σ' αυτά τα χρόνια γνώρισε τον κόσμο κι ο Ορέστης Αλεξάκης. Μέσα σ' αυτά διαμορφώθηκε, από αυτά σφραγίστηκε και γι' αυτά έγραψε κατά την αίσθησή του. Τίποτα λοιπόν παράξενο αν η ποίησή του δεν εκφράζει αισιοδοξία, χαρά και ενθουσιασμό για την εποχή αυτή, αλλά διαπνέεται από τα αντίθετα ακριβώς συναισθήματα. Θα έλεγα μάλιστα πως κάνει εντύπωση το γεγονός ότι, στην αρχή της σταδιοδρομίας του, έβλεπε μάλλον θετικά την όψη του κόσμου. Δεν αποκλείεται να σχετίζεται αυτό με τον τόπο που γεννήθηκε και μεγάλωσε. Να επηρεάστηκε δηλαδή από το πανέμορφο φυσικό περιβάλλον της Κέρκυρας και από την εφτανησιώτικη ποιητική παράδοση.

Μια παράδοση έξοχων λυρικών ποιητών (Σολωμός, Πολυλάς, Μαρκοράς, Τυπάλδος, Μαβίλης κ.ά.). Όπως και να έχει νωρίς ψυχανεμίστηκε το κλίμα και τις γενικές τάσεις τις γενιές του.

Με όσα προανάφερα θα σχημάτιζε ίσως κανείς την ιδέα πως η ποίηση του Αλεξάκη έχει μοναδικό θέμα τη ζοφερή εποχή του. Η αλήθεια είναι ότι από την ποίησή του δεν απουσιάζουν το ερωτικό στοιχείο. Μάλιστα καλύπτει κάμποσο ποσοστό από τα δημοσιευμένα κείμενα. Ακόμα όμως και η ερωτική διάθεση δεν μένει ανεπηρέαστη από το γενικό αρνητικό κλίμα.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να σημειώσω τον δεσμό αυτής της ποίησης με το βαθύ είναι του ποιητή και την εκφραστική πρωτοτυπία της. Πράγματα που καταξιώνουν όλους τούς ποιητές που δεν κράτησαν ματαιώς την πέννα.